

רשימות

ירמיהו פרנקל

(למלאת לו חמשים שנה)

לדרד"עקיפין לתשובתם.

א

בדרך-החשובה הזו עמד שנים רבות פרנקל כשומר נאמן, השוקד ברוכב-שרון וזריזות על מעשה-הפרסום של הספרות העברית בין אלה שאינם נוקטים ללשונה, וידע לעמוד על משמרתו, להיות ציר שלוח ל"גוויים" והעיקר ורבים השיב מעוז. עוד אנו מנסמים ומנששים בשפה העברית, שכל רכוש שבידנו אינו אלא כצורר-שיריים קלושים ונשכחים-למחצה — והוא מכניסנו לפני ולפנים, מספר לנו על כל הופעה, על כל ספר, על כל סופר והדברים נחרתים ונרשמים בלכנו וממלא מסתלקים פרנודי-הורות ואד באנו במעט בכרית-הלשון והנה בני-בית אנו בספרותנו וחרריה. ומכאן החוקת-הטובה, שלי ושכמותי, של דור מסויים.

ב

לידתו של האיש בנובואוקראינקה שבפלך חרסון. אביו — נכדו של רב, היה יליד מוז' ציסקה שבגליציה, למדו ומשכיל, סוחר תבואה, מוחזק מומחה לבוררות. חינוכו של בנו כדרך המסורת — בן ארבע לחרר, בן שש — לנמרא. הקו השונה — נעימת ההשכלה שבחינוך. בן שמונה — ידע תלמוד לשון עברי לבן-ואב בעל פה, בקי בנביאים אחרונים, בן עשר — קורא הרוץ בספרי ההשכלה, מתענג על יל"ג וסמלנסקין. נמשך גם לקריאה ברוסית — ביחוד פולסטוי ודוסטויבסקי. בן שתים עשרה — נחשב בעליו "מודרני" (ושוב נעימה משכילית — הידיעות בתלמוד מצומצמות).

גיוון רב בדרך החיים והחינוך בא בעבור הנער לעיר מולדתו של אביו, לגליציה. נתווספה לו כאן ידיעה של שלש שפות נוספות — גרמנית, פולנית, אוקראינית. לימודים בהצטיינות בבתי הספר, בגימנסיה. משום דחק הפרנסה בבית —

באחור אני שומע, כי ירמיהו פרנקל, נאמרי-בית-ספרותנו, הוא בן חמשים שנה. סבורני, שהאחור הזה אינו בו מן המקרה. הוא כאילו מובן לגבי אדם, שרוב ימיו טרח בפרסומם של אחרים והחביא את עצמו. אבל ההרגשה של החזקת-הטובה מתייבת אותי ושכמותי להוציא עם יוכלו ממחכואו ולספר משהו ברמותו, בדרכו ובמעשיו. אמרתי: אני ושכמותי, והכוונה היא לרבים, אפשר לומר לדור מסויים. הוא דור בגליציה, שידותו עברה עליו בחדר, בתורה, בדרך מסורת, אך מעט הרכוש שנצבר שם בידו נטרד או נמשמש הרבה בהמשרד-חינוכו, בגימנסיה הזרה, בלשון-נכר ותרבותה. אילוטרציה קלה: תחילה, בעודנו ילדים קטנים, עמד לפנינו המלמד, ירא ושלם, ולמדנו מפיו הרבה חומש ורש"י, משנדלנו ונכנסנו לבית הספר עמד לפנינו המורה, גלוי-ראש וקצוץ-בגדים, ולמדנו מפיו כזית של חומש בתרגום שאכנו ומשהיינו לנערים ונכנסנו לגימנסיה עמד לפנינו פרופיסור ולמדנו מפיו פירור מסידור-התפילה בתרגום פולני. ולא מעטים, שהקו הזה הופחת והולך, סימל בהם גם את קוה-ירידה ממש בידיעת-העברית ותרבות-ישראל. מכאן ההופעה, שנערים שנידולם היה באורה יהודית, משנתקעו לשפת-תרבות זרה — נמצא שענין ספרות וספרים בעברית לא נודע להם אלא דרד"עקיפין. מתרגומים או ממאמרי-הערכה ב"רוצ'ניק ז'ידובסקי" נודעו להם פיאברג או ברדיצ'בסקי, מ"מוריה" ביאליק או אחר העם. וראי, אנו היינו עוד האכסמפלוארים הטובים. היו גרועים ממנו, כלומר הנערים הטמועים למחצה או לחלוטין, שאכותיהם הכריחו מדעת ובמזיד מסורתם ושפתם משלהם מפני מנהגי-נכר ושפת-נכר. והם וראי שצריכים היו

הומינו אותו לדיוותרה לפני הרב צבי פרץ חיות והוא פסק, כי מחובתו לשוב למשמרתו). בשובו היה מנהל "יבנה", מורה לעברית בנימנסיה מיסודו של ד"ר ברזודא — חמש עשרה שנות הוראה. מלבד הפעולה הפדגוגית והספרותית — מאות הרצאות. מורה בקורסים החקלאים בהלנובס הסמוכה ללודז, מרצה בתולדות הספרות העברית החדשה במכון לחכמת ישראל בורשא. עתה מורה בנימנסיה הריאלית "בלפור" בתל אביב. העמיד תלמידים — לאלים.

ג

נדולה תנובתיעטו. זוהי פעולתשירות כבירה לספרות העברית, שנעשתה בהתמדה, במסירות, בטוב טעם ודעת. היכן לא תמצא רישומי פעולת החיוב של הספרות העברית והסופר העברי. השתמש בכל הלשונות שבידו — עברית, אידיש, פולנית, גרמנית. בין אם תבקש בבימה הפולנית הראשונה של הציונות בגליציה "ווסחוד" או ב"מוריה" וב"השחר" (גם הוא בפולנית, לכני העורים) או העתונים היומיים, כוילה" בלבוב ו"נובי דו'ניניק" בקרקא ו"נאש פשנלונד" בורשא, "ויאדמושצ'י צודו'יננה" בלודז, בין בירחונים כגון "תל אביב" (בעריכת ברומ' ברג'ביטקובסקי), "נאשה ז'יצ'ה" או "מישנצ'ניק ז'ודובסקי" אם ב"היקעלס פאלקס" קאלענדער" בברז, אם בעתונים כאידיש כגון ה"טאנבלאט" ה"לבוואי, ה"ווינער מארנענצייטונג" בוינא, ה"ידישער ארבעטער" בקרקא, ה"ארביי מערצייטונג" בורשא, ה"לארזער טאנבלאט" ו"נייע פאלקסצייטונג" בלודז וכדומה — בכל אלה תמצא את מאמריו הרבים, שעיקרתפקידם לעשות פרסום לענין הספרות והסופר העברי. קולאיהמאמרים האלה אינם יכולים שלא לתמוה על אותה הידיעה המקפת והרדיקנות שאינה משיירת כל פרט מעבר לתשומתלכה, על אותה האהבה והשמחה לכל זהרור בספרותנו ושמהה לפרסם אורו ב"נוימ". רוב מאמריו על ספרים וסופרים עבריים. הוא לא נלאה לרזן בסופר ולחוזר ולרזן בו, משל למי שמבקש לגייר את הקורא והוא מראה ותוזר ומראה את היקר שבידו. אילו נאספו, למשל, מאמריו הרבים על ביאליק ונתלקטו ככרך קטן. בין מאמריו תמצאו על

נותן התלמיד הצעיר שיעורים. בן שבע עשרה — ראשיתמנע עם חוג תלמידים ציונים בלבוב ("השחר"). שלמה שילר מטפל בו ובהדרכתו. הוא לומד בהרמב"ם, ברנ"ק, במאמרי אחר העם. תחילת פרסום דברים בעתונים. הרב הראשון — תרגום פולני של הפיליטון "יזכור" לסקולוב; התרגום נדפס ב"ווסחוד" בלבוב. כמעשהשעשועים היה לו לפרסם מאמר משלו בשלש בימות ובשלש שפות (וכך רשימה על כ' סיון, שפירסמה פולנית ב"ווסחוד", אידיש ב"טאנבלאט" של גרשום באדר ועברית ב"המצפה" של ש. מ. לוד. עיקר השתתפותו בירחון הפולני לנוער "מוריה" בלבוב, שהעמיד דור לציונות ובו נעוצים שרשיתנועת הנוער העברית, ביחוד מ"השומר הצעיר" שהתפרצה בסערתמסירות לעליה ולעבודה בארץ ישראל. עוסק במסירות בענפים רבים של חייחציבור — במפלגה (בארכיון תנועתהעבודה בתל אביב אפשר לראות את טופסההומנה המודפסת מטעם "פועלי ציון" במושצ'יסקה — הכותרת "בעזרת הר' השוכן בציון" — והוא מן המרצים), באולסההרצאות, בעבודתהאוסף לקרו הקיימת, ככתיבת מאמרים לרוב.

לאחר הלימודים בנימנסיה — מחלקתהמשפטים באוניברסיטה בלבוב. כאן עובד במערכת של שני עתונים עבריים, שלא האריכו ימים ("היום" בעריכת משה קליינמן, "העת" בעריכת גרשום באדר). אחר כך — מנהל בית ספר עברי בסמבור, מנהל גימנסיה פרטית בעירו. כאן ערך גם שתי חוברות של הירחון לחובשי בית המדרש בשם "השחר". (רבים מחבריאהגודה הזו נמצאים בא"י, מהם עסקנים יצחק לופב, דניאל לייבל, מהם סופרים דב קמחי ועוד) גמר לימודים במכללתזינא. עבודה בביתהמשפט בצאנו, נשואים, עוזר לעוררדיו, שיעורים בחכמתישראל בפני חוג צעירים, ייסוד שבועון יהודי פולני "נאש גלאס" ("קולנו").

אחרי מלחמתהעולם — זנח ענין עורכותדיון וחקדיש עצמו לחינוך ולהוראה עברית — מורה בנימנסיה עברית "יבנה" בלודז. עם ראשית העליה השלישית הוא הולך לארץ ישראל, אך עסקני הגימנסיה משיבים אותו בעל כרחו פורטו

לאתר העם; תמצא פיליטונים של נ. סו-
קולוב וגם סיפורים של י. ל. פרג, תמצא
„עגונות“ לעגנון, „אשתו השנואה“ לבורלא,
וגם „ישו הנוצרי“ לקלוזנר, תמצא תרגומי
פואימות וכן „מגילת האש“ לביאליק, כשם
שתמצא תרגומים מעברית לאידיש כגון „המצא“
לברנר.

לא תוארה כאן עבודתו אלא דרד-שרטוט בלבד,
כי היא רבה מאד, ומי שיעשה חשבון של
הקורא העברי לא יוכל שלא להביא במנין את
שעשו לעברית אלה המשמשים בקודש, שהלכו
לישראל קוראיהלעזו וסיפרו באזניהם בהתמדה
וללא ליאות בענין הספרות העברית החיה, נידולה
ופירותיה. כי לא מעטה הנמש אשר עשו ולו
נשקלה במאונים וידענו מה יקר נתן לאנשים
אלה, שרתמו עצמם למלאכתהשירות הזו.

ודרכם של אלה היא בעצם דרך ויתור כי
הנה הם עושים נפשות לעברית והם כובלים את
נפשם העברית. כי בפעולת השירות ההשוכה
שפרנקל עשה רוב ימיו כאילו נתקפה הסופר
העברי שבו. אמנם תמצא מאמריו העברים
ב„המצפה“ וב„העת“ וב„היום“, וב„הצפירה“
וב„התקופה“, אך מה מעטים הם לעומת עוצם-
עבודתו בלשונות-לעזו לשם השפה העברית
וספרותה. ועתה — כשהאיש יושב בינינו ולא
מעטים הם סביבו הקוראים העברים שהוא עור
בדם לעבור מן הנכר שברוח לביתם — ידבר
אלים כאשר דיבר, אך ידבר בלשוננו, שהיא
מכבר גם לשונם. —

דנ"ק, סמולנסקין, יל"ג, סוקולוב, פרישמן, אחרי
העם, ברדיצ'בסקי, יעקב כהן, יעקב פיכמן, ש"י
עגנון וסופרים רבים אחרים. והמאמרים, אף על
פי שנכתבו לשאינם מיודעיהעברית ובקיאיה,
היו מסבירים ומקיפים ואף ממצים. כמעט כל
ספר עברי חדש זכה לטיפולה, כתב עליו פולנית
ואידיש (למשל, כתב על כל כרך וכרך של
„התקופה“ בהרחבה ובפירוט רב). עתים כתב גם
ביוגרפיות של אישים (של יהושע טהור,
ד"ר מ. ז. ברוידא), עסק בנושאים פדגוגיים
(השטה החינוכית של הוגו נאודיג, שאלת
לימוד הדת והחינוך הרתי בבתי הספר התיכוניים),
כלכליים-פוליטיים (השיטה של פרנץ אופג-
הייסר), נתן השקפות כוללות (על האנציו-
קלופדיות הישראליות, הפרודיה בספרות העברית),
הרבה רצוניות (מהצגות התיאטראות, ביחוד
הצגות „הבימה“) ולא נמנע גם מפרסום מאמרי
תעמולה (לקרן הקיימת לישראל). הוא לא הסתפק
באינפורמציה (גם בנקודה זו ראוי ללמוד מסקי-
רותיו, כיצד מלאכה זו צריכה ליעשות, כמה
קפדנות וכמה דיוק היא מצריכה), לא הסתפק
במוניחהסברה והבקורת השונים, החל בשיטה
הקצרה וכלה במסה המקפת (למשל, מסתו המצויינת
על רנ"ק שנדרסה ב„מוריה“), אלא ביקש
להטעים את ה„גוים“ מטעמה של הספרות
העברית, תחת לשיח על הספרות בא להשיח
את הספרות. ואם תאמר לצרף את עבודות
התרגום שלו, יהא הסיכום ניכר למדי. בין
תרגומיו מעברית לפולנית תמצא סוגים שונים
ורכיפנים, תמצא את „גוי גוי ואלהיו“ לרנ"ק,
וגם „חיקוי והתבוללות“ ובין קודש לחול